

του Αλέξανδρου Χρύση

«Η ιδέα του κομμουνιστικού κόμματος, στην οποία αντιτίθενται και την οποία κατασυκοφαντούν όλοι οι καιροσκόποι, αν και οι καλύτεροι επαναστάτες εργάτες έλκονται ενστικτωδώς απ' αυτήν και την κάνουν δική τους, εξακολουθεί ακόμη να αντιμετωπίζεται καθαρά με τεχνικούς όρους, παρά ως ένα από τα πλέον σημαντικά διανοητικά ζητήματα της επανάστασης.» **[Georg Lukács]**

[1] 2017. Έναν αιώνα μετά την Οκτωβριανή Επανάσταση, αλλά και δεκαετίες μετά την αναίμακτη κατάρρευση και διάλυση της «Ένωσης Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών», που είχε αναγορεύσει το σοσιαλισμό -ποιο σοσιαλισμό άραγε;- σε κρατική ιδεολογία και τον κομμουνισμό -ποιον κομμουνισμό άραγε;- σε στρατηγικό στόχο, δεν έχουν σταματήσει οι ατομικές και συλλογικές, θεωρητικές και πολιτικές απόπειρες επαναπροσδιορισμού σχέσεων με το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον ενός κινήματος, που πόρρω απέχει σήμερα από το να απειλεί το διεθνή και εγχώριο καπιταλισμό. Στρατηγική ήττα υπέστησαν τον 20ο αιώνα όλα εκείνα τα κοινωνικά και πολιτικά υποκείμενα, που, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, επιδίωξαν να αντιπαραθέσουν μια σοσιαλιστική ή/και κομμουνιστική εναλλακτική στον καπιταλισμό. Όσοι και όσες εξακολουθούν να αμφιβάλλουν για το βάθος και το εύρος της ήττας, καλό θα είναι να μη συγχέουν την αντικειμενική δυνατότητα με το υπάρχον. Καλά θα κάνουν να συνειδητοποιήσουν, επιτέλους, ότι πάνω από την Ευρώπη, πάνω από τον κόσμο ολόκληρο, δεν πλανιέται σήμερα το «φάντασμα του κομμουνισμού». Κινούνται τα φαιά νέφη μιας πολύμορφης ακροδεξιάς, ο εφιάλτης του νεο-φασισμού και του νεο-ναζισμού, η οργανική σχέση των οποίων με τον καπιταλισμό, ιστορικά τεκμηριωμένη προ πολλού, έδωσε τη δυνατότητα στον κριτικό λόγο, από τα τέλη ακόμη της δεκαετίας του 1930, ευθέως και δικαίως να διακηρύξει: «Όποιος δεν είναι διατεθειμένος να μιλήσει για τον καπιταλισμό, ας σιωπήσει επίσης και για το φασισμό».

Αλλά τι σημαίνει «να μιλήσουμε για τον καπιταλισμό» στην εποχή μας; Σημαίνει προφανώς κάτι διαφορετικό από τα φραστικά στερεότυπα και την επαναλαμβανόμενη συνθηματολογία, που μαστίζει την ιδεολογική και κινηματική καθημερινότητά μας. «Να μιλήσουμε για τον καπιταλισμό» σήμερα σημαίνει διατύπωση υποθέσεων εργασίας και εξαγωγή συμπερασμάτων στη βάση μεθοδικής και κριτικής, δηλαδή *επιστημονικής έρευνας* με θέμα τη δομή και τη λειτουργία του καπιταλιστικού συστήματος στην *ιστορικότητά του*. Μόνον έτσι μπορούμε, εξάλλου, να προσεγγίσουμε τον κομμουνισμό όχι σαν Ιδέα, όχι σα «θαύμα», αλλά ως *συγκεκριμένη δυνατότητα* επαναστατικού κινήματος και κοινωνικού σχηματισμού χωρίς τάξεις και κράτος.

Ας μιλήσουμε, λοιπόν, για τον καπιταλισμό, ας ερευνήσουμε και ας ερμηνεύσουμε τον καπιταλισμό της εποχής μας. Ας επαναπροσδιορίσουμε, κατ' επέκταση, επιστημονικά την κομμουνιστική εναλλακτική ως απάντηση στην καπιταλιστική τάξη πραγμάτων, χωρίς να λησμονούμε ότι η επιστήμη δεν είναι δόγμα και η θεωρία δεν είναι θεωρητικολογία! Η επαναστατική θεωρία δεν είναι *για μας* απλά μια ακόμη ερμηνεία του κόσμου, αλλά τρόπος συμμετοχής στην αλλαγή του κόσμου.

«Για μας»! Μεγάλη κουβέντα! Υπάρχουμε (ως) εμείς; Σε εποχή ραγδαίου κοινωνικού κατακερματισμού, καθοριστικής σημασίας για την κατάσταση της εργατικής τάξης στην Ελλάδα και διεθνώς, και οξυμμένου πολιτικού φραξιονισμού, με διαλυτικές συνέπειες όσον αφορά την πάσης φύσεως αντισυστημική Αριστερά, ποιος μπορεί να βεβαιωθεί και να βεβαιώσει ότι υπάρχει αυτό το «εμείς» σε κοινωνικό και σε πολιτικό επίπεδο; Ποιο είναι δυνάμει, έστω, το κοινωνικό και πολιτικό υποκείμενο ενός κομμουνιστικού κινήματος, ποιο το κοινωνικό και πολιτικό πρόγραμμα δράσης αυτού του κινήματος, η τακτική και η στρατηγική του, ο ίδιος ο κομμουνισμός ως πρόταγμα και σχέδιο ενός τέτοιου κινήματος; Και, σε κάθε περίπτωση, από ποια θεωρητική σκοπιά μπορούν να προσεγγιστούν σήμερα αυτά τα ζητήματα, ώστε να διαμορφωθούν όροι αποτελεσματικής ρήξης και ανατροπής του καπιταλισμού στην προοπτική της κομμουνιστικής απελευθέρωσης;

Υποψιασμένος, όπως όλοι μας, υποθέτω, επιλέγω να εστιάσω αυτή την παρέμβαση σε ό,τι προσωπικά θεωρώ κομβικό ζήτημα για ένα όχι εν γένει *αντι-καπιταλιστικό*, αλλά συγκεκριμένα *κομμουνιστικό* κίνημα: στη διαμόρφωση και δράση της πολιτικής πρωτοπορίας του, στη συγκρότηση και στο πρόγραμμα ενός κομμουνιστικού κόμματος της νέας εποχής. Οι συχνοί, και από αντικρουόμενες μεταξύ τους κατευθύνσεις, «όρκοι πίστης» στο μαρξισμό, στην επανάσταση, στον κομμουνισμό, στην εργατική τάξη, στην αναγκαιότητα πολιτικού υποκειμένου, ακόμη και κόμματος, δεν πρέπει να δημιουργούν ψευδαισθήσεις. Ακόμη και όταν είναι ειλικρινείς, εκφράζουν, ρητά ή υπόρητα, σημαντικές διαφορές ως προς το

περιεχόμενο που προσδίδουν στις έννοιες όσοι και όσες τους επικαλούνται. Και, από κάθε άποψη, η κομμουνιστική υπόθεση έχει αποδειχθεί, και μάλιστα με δραματικό τρόπο και σε πλείστες όσες περιπτώσεις, πολύ σοβαρή και ιδιαίτερος σύνθετη, ώστε να αρκούμαστε στην ονομαστική αξία της συναφούς ορολογίας.

Μετά λόγου γνώσεως, λοιπόν, τοποθετούμαι, όσον το δυνατόν σαφέστερα, στις επιμέρους πτυχές του θέματος «Κομμουνιστικό κόμμα της εποχής μας». Αναλαμβάνω εκ των προτέρων τον κίνδυνο ο εξ ανάγκης και προς το παρόν επιγραμματικός τρόπος διατύπωσης των εκτιμήσεων και προτάσεών μου να δημιουργεί στο συμπάσχοντα αναγνώστη την εντύπωση μιας αφοριστικής διάθεσης από την πλευρά μου. Τον διαβεβαιώνω ότι δεν πρόκειται περί αυτού. Η συγκεκριμένη παρέμβαση φιλοδοξεί να έχει, στην τρέχουσα τουλάχιστον συγκυρία, το χαρακτήρα απλά και μόνο διατύπωσης ενός πλαισίου θέσεων. Η ανάλυση, η υποστήριξη, αλλά και η απόρριψη των θέσεων αυτών θα μπορούσαν να ενταχθούν σε μια συλλογική διαδικασία ψύχραιμης ανταλλαγής επιχειρημάτων και, κυρίως, εκπόνησης επιμέρους επεξεργασιών, που θα ευχόμουν να ακολουθήσει.

[2] Η συγκρότηση και η αποτελεσματική δράση ενός σύγχρονου κομμουνιστικού κόμματος προϋποθέτουν καταρχάς τον όσο το δυνατόν σαφέστερο προσδιορισμό της **θεωρητικής ταυτότητας** και, ακόμη ειδικότερα, της **μεθοδολογίας**, με βάση την οποία το συγκεκριμένο πολιτικό υποκείμενο θα προχωρήσει αφενός μεν στην ανατομία του καπιταλιστικού κοινωνικού σχηματισμού στη δυναμική της εξέλιξής του σε διεθνή και εθνική κλίμακα, αφετέρου δε, στη χάραξη ενός προγράμματος με όρους κομμουνιστικής στρατηγικής και τακτικής.

Από μια τέτοια άποψη, και με βάση τη σχετικά πρόσφατη, αλλά και την τρέχουσα διεθνή και ελληνική κινηματική εμπειρία, αποφασιστικής σημασίας αποδεικνύεται, κατά την κρίση μου, η επιλογή και διαρκής επεξεργασία της θεωρίας ενός **σύγχρονου**, διαρκώς αναβαθμιζόμενου και εμπλουτιζόμενου **μαρξισμού**, σε σαφή οριοθέτηση και σύγκρουση, προς τις διάφορες εκδοχές **μετα-μαρξισμού** της εποχής μας. Από την άλλη πλευρά, η θεωρία και μεθοδολογία του σύγχρονου μαρξισμού δεν μπορεί να είναι ανάπτυπο ή μετεξέλιξη, αλλά πρέπει να είναι ριζοσπαστικά και ρηξικέλευθα κριτική έναντι

ενός **μαρξισμού-λενινισμού**, που λειτούργησε, σε διάφορες παραλλαγές του, ως κρατική ιδεολογία καθεστώτων του λεγόμενου «υπαρκτού σοσιαλισμού» και καταστατική ιδεολογία αντίστοιχων κομμάτων στη Δύση.

Ο σύγχρονος μαρξισμός αναπτύσσεται σε σχέση συνέχειας και αναβάθμισης προς τον κλασικό μαρξισμό, εστιάζοντας κατεξοχήν στην ευρηματική αξιοποίηση επεξεργασιών θεωρητικών και επαναστατών, όπως ο Antonio Gramsci, η Rosa Luxemburg και ο Georg Lukács, αλλά και κορυφαίων μαρξιστών διανοουμένων του μεταπολεμικού κόσμου, όπως ο Daniel Bensaïd, ο István Mészáros και τόσοι άλλοι. Συνέχεια και αναβάθμιση, σημαίνει αντιμετώπιση και ανάπτυξη της θεωρίας του μαρξισμού ως **ανοιχτού συστήματος**, που φορτίζεται δημιουργικά και προωθητικά από τις οικονομικές, κοινωνικές, επιστημονικοτεχνικές και πολιτισμικές εξελίξεις και προβλήματα του καιρού μας, την ίδια στιγμή ωστόσο, που ο στενότερος επιστημολογικός πυρήνας του, ο σχηματισμός επιστημολογικής θεμελίωσής του, εξακολουθεί να αποδεικνύεται ανθεκτικός στις ερμηνευτικές δοκιμασίες, που τον υποβάλλει η κοινωνική δυναμική.

Σε κάθε περίπτωση, **ο σύγχρονος μαρξισμός δε συνιστά αποτέλεσμα επαναθεμελίωσης**, αλλά περαιτέρω επεξεργασίας και αναβάθμισης της κλασικής μαρξιστικής θεωρίας με βάση και ως απάντηση στις προκλήσεις των δικών μας καιρών. Πρέπει να καταστεί σαφές ότι η υιοθέτηση της αντίληψης για επαναθεμελίωση του μαρξισμού θα ισοδυναμούσε με την αντίληψη της ψευδεπίγραφα καινοτόμου και πολιτικά αντιδραστικής αντίληψης ότι ο μαρξισμός ως θεωρία της επανάστασης εξήντησε δήθεν την προωθητική δυναμική του.

Ο σύγχρονος, διαρκώς αναβαθμιζόμενος και εμπλουτιζόμενος μαρξισμός ενσωματώνει στη δυναμική της ανάπτυξής του στοιχεία, που προκύπτουν στη διασταύρωσή του, ακόμη και στη σύγκρουσή του, με άλλα κριτικά θεωρητικά ρεύματα, στο μέτρο ωστόσο, που η ενσωμάτωση τέτοιων στοιχείων δε διαταράσσει τη δική του συνεκτική λειτουργία και εξέλιξη. Σε αντίθετη περίπτωση, θα παρέμενε έκθετος στη διαλυτική επίδραση του **εκλεκτικισμού**, τις αποσυνθετικές συνέπειες του οποίου βιώνουμε όχι μόνο στο πεδίο της θεωρίας, αλλά και της πολιτικής με τη στενότερη έννοια του όρου. Ασφαλώς, και δεδομένου ότι η θεωρία δε συνιστά μόνο τρόπο παρέμβασης, αλλά και πεδίο επί του οποίου εξελίσσεται η ταξική πάλη, η **τακτική συμμαχία** του σύγχρονου μαρξισμού και των διανοουμένων του με άλλα ριζοσπαστικά ρεύματα και σχολές κριτικής σκέψης όχι μόνο δεν πρέπει να αποφεύγεται, αλλά και να επιδιώκεται, υπό την εύλογη προϋπόθεση, όμως, ότι μια τέτοια συμμαχία συναρμόζεται, στο επίπεδο του πολέμου των ιδεών, με το στρατηγικό στόχο της κοινωνικής απελευθέρωσης.

[3] Χωρίς αμφιβολία, ο προσδιορισμός του ειδικότερου χαρακτήρα του διεθνούς και του ελληνικού καπιταλισμού, με όρους σύγχρονου μαρξισμού, συνιστά κρίσιμη συνθήκη τόσο για τη μορφοποίηση ενός κομμουνιστικού πολιτικού υποκειμένου, ενός αυθεντικά νέου κομμουνιστικού κόμματος, όσο και για τη σύνθεση ενός αντίστοιχου προγράμματος δράσης. Ως προς αυτό το σημείο, ο ισχυρισμός ότι ο καπιταλισμός της εποχής μας είναι ο «ολοκληρωτικός καπιταλισμός», και μάλιστα ως νέο **στάδιο** στην εξέλιξη και στην κρίση του συστήματος, στερείται επαρκούς μελέτης και έρευνας. Η εγκυρότητα της προσέγγισης του καπιταλιστικού σχηματισμού μέσα από το ιδεολογικό πρίσμα του **ολοκληρωτικού καπιταλισμού** και όχι στο πλαίσιο μιας **σύγχρονης μαρξιστικής θεωρίας του ιμπεριαλισμού** δεν τεκμηριώνεται. Αναμφισβήτητα, ο ιμπεριαλισμός των πρώτων δεκαετιών του 20ου αιώνα δεν μπορεί και δεν είναι πανομοιότυπος αυτών του 21ου αιώνα. Είναι σαφές, για παράδειγμα, ότι στην εποχή μας η σχέση διεθνών καπιταλιστικών ολοκληρώσεων και εθνών-κρατών έχει τροποποιηθεί. Αλλά αυτή η τροποποίηση, αυτή η μετατόπιση στο συσχετισμό δυνάμεων δε συνεπάγεται και αντιστροφή των δύο πόλων της σχέσης. Οι αναμφισβήτητα σημαντικές οικονομικές και πολιτικές εξελίξεις των τελευταίων δεκαετιών δεν έχουν οδηγήσει σε σημείο ακύρωσης ή υπέρβασης, τουλάχιστον προς το παρόν, των βασικών χαρακτηριστικών του ιμπεριαλισμού, όπως τα αποτύπωνε ο Λένιν στη σχετική θεωρία του. Η μονοπωλιακή συγκέντρωση παραγωγής και κεφαλαίου, η συγχώνευση τραπεζικού και βιομηχανικού κεφαλαίου με όρους χρηματιστικής ολιγαρχίας, η επικράτηση της εξαγωγής κεφαλαίων έναντι αυτής των εμπορευμάτων, η συγκρότηση διεθνών μονοπωλιακών και ολιγοπωλιακών ενώσεων με αντίστοιχες επιπτώσεις στο μοίρασμα των εδαφών σε πλανητικό επίπεδο, παρά τις όποιες διαφοροποιήσεις τους, εξακολουθούν να προσδιορίζουν τη δομή και τις λειτουργίες του καπιταλισμού και στη δική μας εποχή. Με άλλα λόγια, οι σοβαρές οικονομικές και επιστημονικοτεχνικές αλλαγές, που παρατηρούνται πράγματι στο διεθνές καπιταλιστικό σύστημα, δε συνιστούν και, πολύ περισσότερο, δε συνεπάγονται **μετάβαση** σε ένα νέο καπιταλιστικό στάδιο, στο στάδιο του «ολοκληρωτικού καπιταλισμού».

Και βεβαίως, είναι ευνόητο ότι η θεωρητική διαπραγμάτευση και καταληκτική τοποθέτηση επ' αυτού του ζητήματος, με εφαρμογή και αξιοποίηση μιας σύγχρονης μαρξιστικής μεθοδολογίας, δεν αφορά αυστηρά και μόνο τη σφαίρα της πολιτικής οικονομίας. Συνεπώς, όσοι και όσες αποδέχονται σαν αποδεδειγμένη θέση την υπόθεση εργασίας ότι βρισκόμαστε πλέον στο στάδιο ενός **ολοκληρωτικού καπιταλισμού**, ποιοτικά διαφορετικού από την **ιμπεριαλιστική ολοκλήρωση** του διεθνούς καπιταλισμού, δεν έχουν παρά να καινο-τομήσουν, δηλαδή να προσδιορίσουν και να τεκμηριώσουν ανάλογες τομές αναφορικά με το σύγχρονο επαναστατικό κοινωνικό υποκείμενο και την πολιτική πρωτοπορία του, τις διαδικασίες μετάβασης από τον καπιταλισμό στον κομμουνισμό κ.ο.κ.

[4] Χαρακτηριστικό και πολυσήμαντο θέμα, σε αντιστοιχία και συνάφεια προς το χαρακτήρα του καπιταλισμού του καιρού μας, αναδεικνύεται εκείνο του σύγχρονου (δυνάμει) **επαναστατικού κοινωνικού υποκειμένου**. Δεν απαιτείται, ωστόσο, η υιοθέτηση των απόψεων περί ολοκληρωτικού καπιταλισμού, προκειμένου να κατανοηθεί ως λογική και ιστορική αναγκαιότητα το γεγονός ότι το **σύγχρονο προλεταριάτο** έχει αξιοσημείωτες διαφορές τόσο ως προς τη σύνθεση, όσο και ως προς τη λειτουργία του σε σύγκριση με εκείνο προηγούμενων περιόδων. Χωρίς λοιπόν να αίρεται η σταθερή εκτίμηση για το ρόλο του προλεταριάτου ως του κατεξοχήν επαναστατικού υποκειμένου, παραμένει και ενισχύεται η ανάγκη ατομικών και συλλογικών κοινωνιολογικών –με την ευρεία έννοια του όρου– ερευνών για την ταξική θέση, λειτουργία και συνείδηση της εργατικής τάξης στις μέρες μας.

Εν προκειμένω, και μεταξύ πολλών άλλων θεμάτων, το αναλυτικό ενδιαφέρον πρέπει, κατά τη γνώμη μου, να προσανατολιστεί με έμφαση στη διερεύνηση:

- της **εσωτερικής διαστρωμάτωσης/ πολυκερματισμού της εργατικής τάξης** και της στάθμισης της **σταθεροποιητικής/ αποσταθεροποιητικής επίδρασης** επιμέρους στρωμάτων της στην **αναπαραγωγή/ ανατροπή** του αστικού συστήματος. Αν με όρους **κλασικού μαρξισμού** του 20ου αιώνα, η **εργοστασιακή** εργατική τάξη αναγνωρίζονταν **αντικειμενικά** στην κορυφή της επαναστατικής κοινωνικής πρωτοπορίας, με όρους ενός **σύγχρονου μαρξισμού**, για πολλούς – και όχι αποκλειστικά δομικούς λόγους- ερευνητικό ενδιαφέρον και πολιτική έμφαση πρέπει να δοθεί σήμερα, με όρους πλέον σύγχρονου μαρξισμού, στις δυνατότητες και στο ρόλο όσων εργάζονται στις τεχνολογίες αιχμής, στο σκληρό πυρήνα του τραπεζικού τομέα και του τομέα της είσπραξης δημοσίων εσόδων, στους μηχανισμούς καταστολής του κράτους, αλλά και στη λειτουργία των εργαζομένων στον τομέα των μέσων μαζικής ενημέρωσης και στη «βιομηχανία» παραγωγής και κυκλοφορίας «πολιτιστικών» αγαθών.

- της (ενδεχόμενης) διάκρισης **εργατικής τάξης** και **προλεταριάτου**, αντιμετωπίζοντας το προλεταριάτο ως ευρύτερη (μετωπική) κοινωνική οντότητα σε σχέση με την εργατική τάξη. Θα μπορούσε να διατυπωθεί ως υπόθεση εργασίας και να διερευνηθεί συστηματικά, αξιοποιώντας και εμπλουτίζοντας ταυτόχρονα τη μαρξιστική έρευνα, η ένταξη κάτω από τον όρο «προλεταριάτο», πέραν της πολύμορφης εργατικής τάξης της εποχής μας, ιδιαίτερα στην περίοδο αυξημένης κοινωνικής (καθοδικής) κινητικότητας, των ανέργων –κατεξοχήν των μακροχρόνια ανέργων, που αποσυνδέονται σε μεγάλη διάρκεια χρόνου από την παραγωγή- μεταναστών/ «νομαδικών» πληθυσμών, προλεταριοποιούμενων μικρών και μεσαίων στρωμάτων, που δεν μπορούν ωστόσο να ενταχθούν οργανικά, τουλάχιστον άμεσα,

στον κόσμο της εργατικής τάξης, τμημάτων ενός νεολαϊστικού επιστημονικού δυναμικού που εγκλωβίζεται σε ελαστικές μορφές εργασίας και σε συνθήκες μερικής απασχόλησης κ.α.

Στο βαθμό που μια τέτοια υπόθεση εργασίας, διερευνώμενη, τεκμηριώνεται και γίνεται αποδεκτή, τότε το ζήτημα του κομμουνιστικού κόμματος παίρνει (και) άλλες διαστάσεις. Απορρίπτοντας κάθε αντίληψη αντικατάστασης της εργατικής τάξης και του ρόλου της από το ίδιο το κόμμα και τη δράση του, ανακύπτει ένα κρίσιμο, κατά τη γνώμη μου, ερώτημα: είναι σήμερα ζητούμενο ένα **κομμουνιστικό κόμμα της εργατικής τάξης ως ηγεμονικού πυρήνα ενός προλεταριακού μετώπου** ή ένα **προλεταριακό κομμουνιστικό κόμμα**, που ενσωματώνει στις δομές και λειτουργίες του, πέραν του εργατικού, και άλλες εκφάνσεις του σύγχρονου προλεταριάτου, ακόμη και μεσαίων στρωμάτων, που βρίσκονται ήδη σε διαδικασία κλιμακούμενης, αν και όχι ακόμη ολοκληρωμένης προλεταριοποίησης; Τούτων δοθέντων, είναι ευνόητο ότι πρέπει να τεθεί και να απαντηθεί **συγκεκριμένα** το παρεπόμενο, αλλά εξίσου δύσκολο ερώτημα: ποιες πρακτικές και δράσεις μπορεί και πρέπει να αναπτύξει, στη μία ή στην άλλη περίπτωση αντιστοίχως, ένα κομμουνιστικό κόμμα, προκειμένου να διασφαλίσει συνοχή και να προσανατολίσει επαναστατικά ένα τόσο πολύμορφο κοινωνικό δυναμικό;

[5] Η **συγκρότηση πολιτικού υποκειμένου** ως πρωτοπορίας ενός επαναστατικού κοινωνικού κινήματος της εποχής μας υπαγορεύεται ως αναγκαιότητα από την ίδια τη δομή και τη δυναμική της αστικής κοινωνίας σε συνθήκες ταξικής πάλης αυξομειούμενης έντασης. Καθώς η ταξική συνείδηση του προλεταριάτου δεν αναπτύσσεται ομοιόμορφα και συμμετρικά σε όλο το φάσμα των μελών και των επιμέρους τμημάτων ενός κοινωνικού υποκειμένου, προκύπτει εξ αντικειμένου η ανάγκη και προβάλλει ο ρόλος οργανωμένης πολιτικής πρωτοπορίας, συγκροτούμενης από τα πλέον συνειδητά και μάχιμα μέλη της τάξης. Με αυτή την έννοια, η συγκρότηση ενός κομμουνιστικού κόμματος ως πολιτικά πρωτοπόρας οργάνωσης δεν προκύπτει εκ του μηδενός, αλλά εκφράζει την αντικειμενική δυναμική **ασύμμετρης ανάπτυξης** της δράσης και εξίσου **ασύμμετρης ωρίμασης** της συνείδησης της ίδιας της σύγχρονης εργατικής τάξης, του ίδιου του προλεταριάτου. Το κομμουνιστικό κόμμα δεν **κάνει** την επανάσταση, αλλά και δεν **αντανακλά παθητικά** μια **αυθόρμητη** κινηματική δραστηριότητα, δεν αρκείται στη διεκπεραίωση αιτημάτων που αναδεικνύει το συλλογικό αυθόρμητο του προλεταριάτου.

Άλλωστε τι σημαίνει προλεταριακό αυθόρμητο στις μέρες μας; Στο πλαίσιο μιας σύγχρονης αστικής κοινωνίας, η θέση για το «**αυθόρμητο ως εμβρυακή μορφή του συνειδητού**» απαιτεί **επανεξέταση**. Διατυπώνω, ειδικότερα, την υπόθεση εργασίας ότι, στο βαθμό που το προλεταριακό αυθόρμητο δεν αποτελεί σήμερα εμβρυακή μορφή επαναστατικής ταξικής

συνείδησης, αλλά αντίστροφα το ίδιο το προλεταριάτο ρέπει **αυθόρμητα** προς την ενσωμάτωση –ούτε καν προς το σχηματισμό διεκδικητικής συνδικαλιστικής συνείδησης- **ένα νέο κομμουνιστικό κόμμα-σύγχρονος ηγεμόνας**, σε συνεχή αναμέτρηση με τον όποιο κίνδυνο δικής του βουλησιαρχικής εκτροπής, καλείται όχι πλέον να **αναβαθμίσει** το αυθόρμητο στο επίπεδο του συνειδητού, αλλά, σε πρώτη τουλάχιστον φάση, να **συγκρουστεί** μαζί του με όσο το δυνατόν πιο καίριο και ριζικό τρόπο.

Σε αυτή την κατεύθυνση, μείζονα σημασία προσλαμβάνει η συστηματική μελέτη του **ανθρωπολογικού ζητήματος** στην εποχή μας, και ειδικότερα στο σύγχρονο δυτικό κόσμο. Με ποια περιεχόμενα και ποιους τρόπους διαμορφώνεται σήμερα η συνείδηση των εργαζομένων, των ανέργων, των νέων ανθρώπων, των κινούμενων και διακινούμενων πληθυσμών; Μια τέτοια ερευνητική προτεραιότητα δε συνιστά υποχώρηση σε θέσεις ενός αβαθούς ανθρωπισμού. Η αναβάθμιση και εμβάθυνση του μαρξισμού σε ερευνητικά πεδία όπως αυτά της ψυχολογίας, της παιδαγωγικής, αλλά και της μελέτης του ρόλου των λεγόμενων «μέσων κοινωνικής δικτύωσης» στην **ιδεολογική** υποδούλωση των εργαζομένων, των ανέργων και της νεολαίας στη λογική και στην πρακτική του αστικού συστήματος, πρέπει να αποτελεί πρώτης τάξης μέλημα στη θεωρία και στην πράξη ενός σύγχρονου κομμουνιστικού κόμματος.

Με λίγα λόγια, απαιτείται σήμερα μια νέα ανάγνωση της σχέσης αυθόρμητου και συνειδητού, προκειμένου το κομμουνιστικό κόμμα να υπάρξει και να λειτουργήσει όχι ως **μηχανικός δέκτης**, αλλά ως **οργανικός μετασχηματιστής** της σχέσης του (δυνάμει) επαναστατικού κοινωνικού υποκειμένου με τους **συγκεκριμένους** καπιταλιστικούς όρους της ύπαρξής του. Ως **συλλογική «πολιτική διάνοια»** ένα σύγχρονο κομμουνιστικό κόμμα **δεν εξαντλείται στο ρόλο του συντονιστή κινήματων**, αλλά συμβάλλει αποφασιστικά στη διατύπωση και υιοθέτηση ενός **καθολικού σχεδίου ρήξης** με την αστική τάξη πραγμάτων και **διευθύνει/καθοδηγεί** το εργατικό κίνημα προς τη **σοσιαλιστική επανάσταση**.

Με όρους σύγχρονου μαρξισμού, ένα τέτοιο κόμμα, όπως και το αντίστοιχο πρόγραμμά του, δεν μπορεί και δεν πρέπει να ταυτίζεται με τα σταλινικής έμπνευσης και πρακτικής πολιτικά οργανωτικά μορφώματα. Ένα σύγχρονο κομμουνιστικό κόμμα δεν πρέπει να κατανοείται, όμως, και σαν αποτέλεσμα **περιστασιακών κατασκευών και συναρθρώσεων**, κάτω από την επίδραση θεωριών περί πολιτικού υποκειμένου, που επεξεργάζονται και υποστηρίζουν μετα-μαρξιστές **αφηγητές** του καιρού μας. Εν προκειμένω, αδιαφανείς και διφορούμενες επιλογές δεν έχουν θέση. Ευρεία και σε βάθος συζήτηση μπορεί και πρέπει να γίνει για τον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας ενός κομμουνιστικού κόμματος της νέας εποχής. Ωστόσο, για όσους και όσες ο κομμουνισμός, δεν είναι αναρχική φαντασίωση, δεν είναι αφηρημένη

Ιδέα ή μεταφυσικό συμβάν, που μπορεί να προκύψει ανά πάσα στιγμή, ή να τον διαμορφώσουμε με μόνη τη βούλησή μας σε κάποια νησίδα έστω του καπιταλιστικού κόσμου, η άμεση και μεθοδική επιδίωξη συγκρότησης ενός κομμουνιστικού κόμματος έχει αποδειχθεί, προ πολλού και με οδυνηρό τρόπο, αδήριτη ανάγκη. Το κομμουνιστικό κόμμα ως κατεξοχήν πολιτική πρωτοπορία είναι αναντικατάστατο στο ρόλο του. Πολύ περισσότερο ως συλλογικό υποκείμενο που οργανώνει και οργανώνεται, διαπαιδαγωγεί και διαπαιδαγωγείται όχι μόνο εντός και εναντίον του αστικού συστήματος, αλλά και στην προοπτική της μελλοντικής σοσιαλιστικής κοινωνίας.

Η **πολιτική** και **πολιτισμική** λειτουργία ενός σύγχρονου κομμουνιστικού κόμματος, όμως, για να είναι αποτελεσματική δεν μπορεί και δεν πρέπει να συγχέεται με εκείνες ενός μετώπου, ενός κινήματος, ενός συνδικάτου. Από την άποψη ενός σύγχρονου μαρξισμού, τα συλλογικά υποκείμενα συνδέονται, αλλά και διακρίνονται μεταξύ τους. Η σύγχυση ρόλων και λειτουργιών οδηγεί σε τραγελαφικές καταστάσεις και αδιέξοδα. Ένα σωματείο ή ακόμη και ένας συντονισμός σωματείων, και υπό τις πλέον ριζοσπαστικές συνθήκες και προϋποθέσεις, δεν μπορεί να δημιουργήσει επαναστατική ταξική συνείδηση. Το κόμμα, ένα σύγχρονο κομμουνιστικό κόμμα, υποκείμενο-**παραγωγός** πολιτικής και πολιτισμού με την ευρύτερη και πλουσιότερη έννοια, στην οργανική **συνάφειά** του και σε γόνιμη ένταση προς το κίνημα, παρεμβαίνει και δρα καταλυτικά στο διαρκή μετασχηματισμό της αποξενωμένης συνείδησης σε επαναστατική/πολιτική συνείδηση.

[6] Οι **οργανωτικές αρχές λειτουργίας** ενός σύγχρονου κομμουνιστικού κόμματος αποτελούν στοιχείο καθοριστικό της ταυτότητάς του ως πολιτικού υποκειμένου. Έχει επιβεβαιωθεί και εμπειρικά, και μάλιστα σε μεγάλο βάθος χρόνου, ότι το λεγόμενο «οργανωτικό ζήτημα» δεν είναι τεχνικό, αλλά ουσιαστικά πολιτικό ζήτημα. Χρειαζόμαστε σήμερα ένα κομμουνιστικό κόμμα όχι ως μετεξέλιξη κάποιου ή συγκόλληση κάποιων από τους υπάρχοντες μηχανισμούς. Αποτελεί ανάγκη γειωμένη στον κόσμο του πραγματικού και όχι αυθαιρεσία του νου και της βούλησης, η διαμόρφωση ενός σύγχρονου κομμουνιστικού οργανισμού με σαφείς οργανωτικές αρχές, που θα τον διαφοροποιούν κάθετα από παλαιοσταλινικά και νεοσταλινικά γραφειοκρατικά σχήματα. Ένα σύγχρονο κομμουνιστικό κόμμα, ωστόσο, πρέπει καταστατικά και εξ αρχής να απορρίψει και εκείνες τις οργανωτικές «καινοτομίες», οι οποίες, στο όνομα της δημοκρατίας, προάγουν και ενισχύουν αναρχοφιλελεύθερες πρακτικές, ιδανικές όχι για τη συγκρότηση, αλλά για την πιο βέβαιη εξουδετέρωση κάθε εγχειρήματος ίδρυσης και λειτουργίας κομμουνιστικού κόμματος.

Στην κινηματική δράση, διεθνώς και στη χώρα μας, **συγκεντρωτισμός** και **πειθαρχία**, κάτω και από το βάρος ενός δραματικού παρελθόντος, εξακολουθούν να αντιπαραβάλλονται

σηματικά προς τη **δημοκρατία** και την **ελευθερία**. Και όμως χωρίς κέντρο, άρα χωρίς, εν τέλει, συγκεντρωτισμό δεν μπορεί να υπάρξει συλλογικό υποκείμενο και πολιτικό υποκείμενο κατεξοχήν. Το ερώτημα «**δημοκρατικός ή γραφειοκρατικός συγκεντρωτισμός**» δεν είναι ξεπερασμένο. Είναι επίκαιρο και απαιτεί σύγχρονη διαπραγμάτευση. Και σε κάθε περίπτωση, το βέβαιο είναι ότι ο φραξιονισμός ζει και βασιλεύει όχι λόγω της ύπαρξης, αλλά εξαιτίας της ανυπαρξίας δημοκρατικού συγκεντρωτισμού. Ένα σύγχρονο κομμουνιστικό κόμμα δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς δημοκρατία, αλλά και η δημοκρατία, με το περιεχόμενο που προσδίδει στον όρο ο κλασικός και ο σύγχρονος μαρξισμός δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς πειθαρχία, και με αυτή την έννοια χωρίς συγκεντρωτισμό. Όσο πιο απλά διατυπωμένο: ακριβώς υπό τον όρο και στο μέτρο που συν-μετέχω στο σχηματισμό της συλλογικής βούλησης, είμαι υποχρεωμένος να πειθαρχήσω σε αυτήν.

Σε αντίθετη περίπτωση, συλλογικό υποκείμενο, και με αυτή την έννοια κόμμα, σύγχρονο κομμουνιστικό κόμμα δεν υπάρχει! Να αναμετρηθούμε ευθέως με τους λόγους που εξέθρεψαν το γραφειοκρατικό συγκεντρωτισμό στο διεθνές και εγχώριο κομμουνιστικό κίνημα, «ορθόδοξης», ευρωκομμουνιστικής και όποιας άλλης ιδεολογικής κοπής, να αναζητήσουμε και να προσδιορίσουμε ασφαλιστικές δικλίδες δημοκρατικής συγκεντρωτικής λειτουργίας, λαμβάνοντας υπόψη τις σύγχρονες πολιτισμικές και τεχνικές εξελίξεις και δυνατότητες, αλλά όχι να παρακάμπουμε αυτή την αναμέτρηση δια της πλαγίας οδού. Η χρήση εναλλακτικών όρων, όπως «**εργατική δημοκρατία**» εμπλουτίζει βεβαίως το πολιτικό μας λεξιλόγιο, αλλά δεν επιλύει το ζήτημα που τίθεται, καθώς αυτό είναι ζήτημα ουσίας και όχι απλά ορολογίας.

Και, επιτέλους, ας πάψουμε να λειτουργούμε ενοχικά απέναντι σε ό,τι εμφανίζεται σαν ελευθερία και πρόοδος στην οργάνωση της αστικής οικονομίας και κοινωνίας του καιρού μας. Υπάρχει μεγάλη δόση στερεοτυπικής σκέψης και αναρχοαυτόνομης κενολογίας στη συνήθως «αδιαπραγμάτευτη» μάλιστα σύνδεση του **οριζόντιου** και του **άμεσου** με την **ελευθερία** και τη **δημοκρατία**, του **κάθετου** και του **αντιπροσωπευτικού** με το **αντιδημοκρατικό** και τη **γραφειοκρατία**.

Ψευδαίσθηση αποτελεί, εξάλλου, η ευθέως ομολογούμενη ή υπαινικτικά διατυπούμενη εκτίμηση ότι, στη σύγχρονη φάση του, ο λεγόμενος μεταφορντικός/ μεταταυλορικός καπιταλισμός έχει ξεπεράσει, σε μεγάλο βαθμό, το συγκεντρωτισμό. Ως σύστημα ο

καπιταλισμός συνέχεται και αναπαράγεται με όρους συγκεντρωτισμού, ακόμη και όταν, κυρίως όταν χρησιμοποιεί μορφές **οριζόντιας δικτύωσης**. Όσο περισσότερο εκτείνεται οριζόντια, τόσο περισσότερο εντείνεται ο συγκεντρωτισμός του συστήματος. Η απουσία κέντρου και η παρανόηση της ελευθερίας ως έκκεντρης διαδικασίας, που οδηγεί στη διάλυση των, δυνάμει έστω, ριζοσπαστικών κοινωνικών και πολιτικών υποκειμένων και στην αντικατάστασή τους από συνευρέσεις περιστασιακών δρώντων, αποτελεί θρίαμβο του αστικού συστήματος και της κυρίαρχης ιδεολογίας του.

Ένα νέο κομμουνιστικό κόμμα δεν μπορεί να είναι δημοκρατικό χωρίς να είναι ταυτόχρονα και συγκεντρωτικό. Με μια κρίσιμη διευκρίνιση, ωστόσο: το υπόδειγμα πειθαρχίας και, κατ' επέκταση, συγκεντρωτισμού ενός τέτοιου κόμματος δεν μπορεί να συγκροτείται με όρους καπιταλιστικής οργάνωσης της παραγωγής. Η μέθοδος και η μορφή δεν μπορεί να είναι **ιδεολογικά ουδέτερες** ως προς το περιεχόμενο. Η πειθαρχία ενός κομμουνιστικού πολιτικού οργανισμού δεν μπορεί να αναπαράγει αρχές και μεθόδους διοίκησης, που εκφράζουν και υπηρετούν είτε τον ταιυλορικό είτε τον μεταταιυλορικό τρόπο οργάνωσης και διεύθυνσης της παραγωγής και αναπαραγωγής του ίδιου του καπιταλισμού.

[7] Η ίδρυση και η δράση ενός κομμουνιστικού κόμματος δεν είναι αυτοσκοπός. Αναδεικνύονται ως οργανική ανάγκη ενός σύγχρονου εργατικού κινήματος, εγγράφονται και συντείνουν αποφασιστικά στην προώθηση της ρήξης και ανατροπής του καπιταλισμού με τη μορφή **σοσιαλιστικής επανάστασης**. Για ένα σύγχρονο κομμουνιστικό κόμμα και το πρόγραμμά του, μια τέτοια σοσιαλιστική επανάσταση εντάσσεται στη λογική του συντονισμού με **επαναστατικά κινήματα σε ευρύτερη γεωπολιτική βάση** (π.χ. Ευρώπη, Λατινική Αμερική κ.ο.κ.), καθότι η όποια νίκη της σοσιαλιστικής επανάστασης σε μια χώρα δεν μπορεί να εδραιωθεί και πολύ περισσότερο να οδηγήσει στον κομμουνισμό χωρίς τη, μερική έστω, διεθνοποίησή της.

Επαναφέρω σκόπιμα τον όρο «σοσιαλιστική επανάσταση» όχι για λόγους τυπικούς, αλλά ουσίας αναφορικά με τις κρίσιμες διαστάσεις ενός σύγχρονου κομμουνιστικού προγράμματος. Ο χαρακτηρισμός της επανάστασης ως **εργατικής** στο πρόγραμμα ενός κομμουνιστικού κόμματος της εποχής μας δεν αρκεί κατά τη γνώμη μου. Ο όρος **‘εργατική’** ή **‘προλεταριακή’** αποδίδει το ταξικό στίγμα της επανάστασης, όχι όμως και το **πολιτικό-ιδεολογικό** της πρόγραμμα, το οποίο, δεν μπορεί παρά να είναι **σοσιαλιστικό/κομμουνιστικό**.

Από την άλλη πλευρά, ο όρος **‘αντικαπιταλιστική’** δημιουργεί εννοιολογικές ασάφειες και, κατ' επέκταση, ουσιαστικά προβλήματα στην όποια επαφή του με την πραγματικότητα. Δε

διαφωνώ, ωστόσο, ότι, στην πορεία προς τη σοσιαλιστική επανάσταση, η πρόκληση λιγότερο ή περισσότερο κρίσιμων **ρηγμάτων** στο καπιταλιστικό καθεστώς –και με αυτή την έννοια η προώθηση ενός **αντικαπιταλιστικού σχεδίου δράσης**- αποτελεί σημαντική προϋπόθεση και συμβολή στην υπόθεση της ίδιας της σοσιαλιστικής επανάστασης. Σε μια τέτοια δυναμική, μάλιστα, και μέσα από το πρίσμα της σχέσης κομμουνιστικής στρατηγικής και τακτικής, ο επαναπροσδιορισμός της στάσης ενός κομμουνιστικού κόμματος της νέας εποχής απέναντι στον κοινοβουλευτισμό συνιστά κρίσιμο ζήτημα.

Εύκολες απαντήσεις δεν υπάρχουν, αλλά δυστυχώς ατεκμηρίωτες θέσεις, και σε αυτό το θέμα, δε σπανίζουν. Είναι άλλο ζήτημα η προ πολλού εξάντληση των **ιστορικών** ορίων του κοινοβουλευτισμού, και άλλο εκείνο της εξάντλησης των **πολιτικών** ορίων του. Ασφαλώς μια άκριτη επιστροφή στο «Ο αριστερισμός παιδική ασθένεια του κομμουνισμού» δεν αποτελεί σήμερα πειστική απάντηση στο ερώτημα, αλλά τέτοια απάντηση δεν αποτελεί και ο ίδιος ο αριστερισμός.

Όπως εύστοχα, και με διάφορες αφορμές έχει υποστηριχθεί, η τακτική των αντικαπιταλιστικών ρηγμάτων συνιστά ουσιαστικά έναν **πόλεμο θέσεων**, ο οποίος, σε αντίθεση με κάθε ρεφορμιστική λογική μετεξέλιξης του καπιταλισμού σε σοσιαλισμό, αναπτύσσεται ως προεργασία και στην **προοπτική της σοσιαλιστικής επανάστασης**. Μιας **σοσιαλιστικής επανάστασης με στρατηγικό στόχο τον κομμουνισμό**, η οποία, όμως, δεν οδηγεί μοιραία και αυτομάτως σε μια κομμουνιστική/αταξική κοινωνία. Μιας σοσιαλιστικής επανάστασης, που με νέους όρους –και πάντως με όρους παρατεινόμενης ταξικής πάλης- θέτει ‘επί τάπητος’ το ζήτημα του **κομμουνιστικού μετασχηματισμού της κοινωνίας**.

Σε αυτή την κατεύθυνση, το πρόγραμμα ενός σύγχρονου κομμουνιστικού κόμματος αναγνωρίζει όχι μοναδικές, αλλά οπωσδήποτε κρίσιμες ορίζουσες της σοσιαλιστικής επανάστασης

-την **προώθηση της κοινωνικοποίησης των βασικών μέσων παραγωγής**. Εν προκειμένω, η διαφορά μεταξύ ‘**τυπικής**’ και ‘**ουσιαστικής κοινωνικοποίησης**’ είναι κρίσιμη και προσδιορίζεται από τη σχέση οικονομίας, πολιτικής και (εμπράγματος) δικαίου.

-την **παραγωγική αξιοποίηση προόδων και επιτευγμάτων της σύγχρονης επιστήμης και τεχνικής**, σε ρήξη ωστόσο με το **χυδαίο παραγωγισμό** και **τεχνολογισμό**, καθώς και με τις συναφείς και ολέθριες αντιλήψεις και πρακτικές της άκριτης ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων. Χωρίς να ενδίδει σε νεο-ρομαντικές αντιλήψεις «επιστροφής στη

φύση», ένα κομμουνιστικό κόμμα της εποχής μας αναδεικνύει, με όρους σύγχρονου μαρξισμού, την **οικολογική ισορροπία** ως βασικό αιτούμενο ενός κινήματος και μιας κοινωνίας κομμουνιστικής απελευθέρωσης.

-τη **συντριβή του αστικού κράτους**. Ο αγώνας για τη συντριβή των μηχανισμών και της λογικής του αστικού κράτους συνδυάζεται και προωθείται με τη διαρκή και πολύμορφη **πολιτικοποίηση της κοινωνίας** και την **κοινωνικοποίηση της πολιτικής** μέσα και διαμέσου **θεσμών εργατικής δημοκρατίας**, ορισμένοι από τους οποίους έχουν ήδη αναδειχθεί στην προεπαναστατική περίοδο και στη 'στιγμή' της επαναστατικής ρήξης/άλματος (δυαδική εξουσία κτλ.)

Στο σημείο αυτό θα υποστηρίξω χωρίς περιστροφές: η παραδοχή μιας μεταβατικής (μετ)επαναστατικής περιόδου **προς** τη δικτατορία του προλεταριάτου, δηλαδή προς το σοσιαλισμό ως κομμουνισμό πρώτης βαθμίδας, και, ακόμη πιο συγκεκριμένα, ο προσδιορισμός αυτής της μεταβατικής περιόδου ως **«κράτους εργατικής πολιτικής ηγεμονίας»** δε συνιστά βάσιμη και δημιουργική καινοτομία. Αντιθέτως μάλιστα: αντί να επιλύει, δημιουργεί προβλήματα και προκαλεί σύγχυση. Εφόσον κατανοούμε τη **δικτατορία του προλεταριάτου**, δηλαδή την **πολιτική εξουσία του προλεταριάτου** όχι ως **στατικό πολιτικό μάρφωμα**, όχι ως **καθεστώς**, αλλά ως **συγκρουσιακή διαδικασία**, που οδηγεί είτε προς την **κατεύθυνση του (ώριμου) κομμουνισμού** -οπότε και το κράτος μη-κράτος του προλεταριάτου απονεκρώνεται- είτε προς την **κατεύθυνση ενός οιονεί αστικού εκφυλισμού** -οπότε και δημιουργούνται όροι κατάρρευσης ή/και αντεπανάστασης- δεν υπάρχει κανείς απολύτως λόγος, να περιπλέκουμε τα πράγματα διακρίνοντας **μετάβαση μέσα στη μετάβαση**.

Ο σοσιαλισμός δεν αντιστοιχεί σε αυτοτελή τρόπο παραγωγής. Κοινώς, **δεν υφίσταται σοσιαλιστικός τρόπος παραγωγής**. Κατά την περίοδο του σοσιαλισμού, δηλαδή του κομμουνισμού πρώτης βαθμίδας, δηλαδή κατά τη διάρκεια της δικτατορίας/πολιτικής εξουσίας του προλεταριάτου, αναπτύσσεται η διαπάλη του παλαιού (**καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής**) με το νέο (**κομμουνιστικός τρόπος παραγωγής**). Η έκβαση αυτής της διαπάλης δεν προεξοφλείται. Για το αίσιο αποτέλεσμα αυτού του παρατεταμένου και πολύμορφου πολέμου, πάντως, όρος εκ των ων ουκ άνευ είναι η εμφάνιση και διεύρυνση της **'κοινωνικής δημοκρατίας'** (Marx), της **λαοκρατικής δημοκρατίας** (Engels), της **δημοκρατίας μέχρι τα άκρα** (Λένιν). Η πολιτική ως συμπύκνωση της οικονομίας, αλλά και ως νέος τρόπος ζωής, ως **πολιτισμός**, αποδεικνύεται διαδικασία ζωής και θανάτου της επανάστασης.

[8] Στις γραμμές που προηγήθηκαν απέφυγα συνειδητά να παραπέμψω σε συγγραφείς, μελετητές και αποσπάσματα έργων. «Μίλησα» σε πρώτο πρόσωπο. Διατύπωσα τις εκτιμήσεις και τις προτάσεις μου, αναλαμβάνοντας εξ αρχής και, όπως είναι ευνόητο, την αποκλειστική ευθύνη των γραφομένων μου, σε μια περίοδο που, περισσότερο ίσως από άλλες, οι λέξεις συσκοτίζουν, παρά φωτίζουν τα νοήματα και τις θέσεις. Προσπάθησα για το αντίθετο. Προσπάθησα, δηλαδή, να εκφραστώ όσο το δυνατόν σαφέστερα, έχοντας πλήρη επίγνωση της δυσκολίας και των ζητημάτων και των στιγμών. Προτίμησα να αρκεστώ, προς το παρόν τουλάχιστον, στην ανάδειξη ορισμένων και μόνον από τα επίδικα αντικείμενα που αφορούν την αναγκαιότητα ενός κομμουνιστικού κόμματος και της σύγχρονης εποχής. Άλλωστε, μακρύς και δύσβατος θα είναι ο δρόμος μέχρι εκεί που κάποιοι, όχι πάντως εμείς, ίσως κάποιοι άλλοι μετά από μας, θα ψιθυρίσουν, χωρίς ενοχές, τα λόγια του ποιητή:

*Ἐμεῖς ἀγαπήσαμε. Ἐμεῖς
Προσευχόμαστε πάντοτε. Ἐμεῖς
Μοιραστήκαμε τὸ ψωμὶ καὶ τὸν κόπο μας
Κι ἐγὼ μέσα σὲ σένα καὶ σ' ὅλους.*

18.11.2017